

Sygn. akt II CSK 143/12

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 grudnia 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Barbara Myszka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Marta Romańska

w sprawie z powództwa D. K. i K. K.
przeciwko R. K. i A. S.
o ustalenie nieważności umowy,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 7 grudnia 2012 r.,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 10 listopada 2011 r.,

- 1. oddala skargę kasacyjną,**
- 2. zasądza od powodów na rzecz pozwanej A. S. kwotę 1800 zł (tysiąc osiemset złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 12 maja 2011 r. Sąd Okręgowy oddalił powództwo D. i K. K., skierowane przeciwko R. K. i A. S., o ustalenie, że umowa pożyczki zawarta między pozwanymi w dniu 7 lutego 2000 r. jest nieważna.

Sąd Okręgowy ustalił, że rodzice powodów, R. i J. K., w ramach prowadzonej działalności gospodarczej współpracowali z L. Z. i jego była żoną, A. S. W dniu 7 lutego 2000 r. R. K. zawarła z A. S. umowę pożyczki kwoty 95 000 zł, a w dniu 25 maja 2002 r. A. S. wystąpiła z pozwem o zwrot udzielonej pożyczki. W sprawie tej, opatrzonej w Sądzie Okręgowym sygnaturą XII C 1668/02, R. K. zarzuciła, że działała pod wpływem błędu, była bowiem przekonana, że wpisana na blankiecie umowy pożyczki kwota 95 000 zł stanowiła kaucję, którą jej mąż pobrał od L. Z. za towar. Twierdziła, że umowa pożyczki została zawarta jedynie dla pozorów, a w rzeczywistości kwota 95 000 zł stanowiła kaucję. W dniu 14 czerwca 2007 r. Sąd Okręgowy wydał wyrok, którym zasądził od R. K. na rzecz A. S. kwotę 95 000 zł z odsetkami. W uzasadnieniu stwierdził, że zeznania R. K. były niespójne i wewnątrznie sprzeczne, w związku z czym uznał za wiarygodne zeznania A. S. i przyjął, iż umowa pożyczki nie była umową pozorną. Apelacja R. K. została przez Sąd Apelacyjny oddalona wyrokiem z dnia 16 stycznia 2008 r.

W dniu 27 października 2003 r. R. i J. K. złożyli w Prokuraturze w Ś. zawiadomienie o popełnieniu przez A. S. przestępstwa wyłudzenia kwoty 95 000 zł na podstawie sfałszowanej umowy pożyczki z dnia 7 lutego 2000 r. W toku śledztwa przeprowadzono ekspertyzę grafologiczną, w której stwierdzono, że podpisy na umowie zostały nakreślone przez R.K. i A. S. Postanowieniem z dnia 16 listopada 2006 r. śledztwo zostało umorzone wobec niepopelnienia przestępstwa.

W dniu 2 marca 2005 r. R. i J. małż. K. darowali powodom na współwłasność po ½ części nieruchomości położone w Ś., objęte księgami wieczystymi nr [...] i nr [...]. Przed Sądem Okręgowym toczy się obecnie postępowanie w sprawie z powództwa A. S. przeciwko D. i K. K. o uznanie umowy darowizny za bezskuteczną

w celu realizacji roszczenia stwierdzonego wyrokiem Sądu Okręgowego z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02.

Sąd Okręgowy uznał, że powodowie nie mają interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. w żądaniu ustalenia nieważności umowy pożyczki, ponieważ mogą na innej drodze osiągnąć ochronę swoich praw. Swój ewentualny interes prawny powodowie mogliby upatrywać tylko w tym, że w razie niewypłacalności R. K. wierzycielka mogłaby skierować egzekucję do darowanej im nieruchomości, jednak w takim wypadku właściwym środkiem obrony byłoby powództwo przeciwegzekucyjne.

Gdyby natomiast przyjąć, że powodowie mają interes prawny w żądaniu ustalenia nieważności umowy pożyczki, to - zdaniem Sądu Okręgowego – art. 365 § 1 k.p.c. stałby na przeszkodzie ponownemu rozstrzygnięciu sporu o ważność tej umowy. Zarówno strony, jak i Sąd orzekający są bowiem związani sentencją prawomocnego wyroku z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02, oraz motywami tego rozstrzygnięcia, co oznacza nie tylko zakaz dokonywania ustaleń sprzecznych z osądzoną kwestią, ale i niedopuszczalność prowadzenia w tym zakresie ponownego postępowania dowodowego. W konsekwencji, trzeba by przyjąć, że w niniejszej sprawie stan prawny przedstawia się tak, jak to wynika z prawomocnego wyroku z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02. Z tych względów Sąd Okręgowy powództwo o ustalenie nieważności umowy pożyczki oddalił.

Apelacja powodów od tego wyroku została przez Sąd Apelacyjny oddalona wyrokiem z dnia 10 listopada 2011 r. Sąd Apelacyjny – jak podkreślił - z trzech powodów zaaprobował stanowisko Sądu pierwszej instancji co do braku po stronie powodów interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. Po pierwsze, dlatego że powodowie mogą osiągnąć ochronę swych praw w zainicjowanym przez A. S. postępowaniu o uznanie umowy darowizny z dnia 2 marca 2005 r. za bezskuteczną. Po drugie, dlatego że nie istnieje niepewność prawa lub stosunku prawnego, gdyż wyrokiem z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02, Sąd Okręgowy przesądził kwestię ważności spornej umowy pożyczki. Po trzecie, dlatego że – ze względu na regulację zawartą w art. 365 § 1 k.p.c. - sąd w niniejszej sprawie musi

przyjąć, iż kwestia ważności umowy pożyczki przedstawia się tak, jak to rozstrzygnięto w powołanym wyroku z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02.

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego powodowie, powołując się na obie podstawy określone w art. 398³ § 1 k.p.c., wnieśli o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania ewentualnie orzeczenie co do istoty sprawy przez zmianę wyroku Sądu pierwszej instancji i uwzględnienie powództwa. W ramach pierwszej podstawy wskazali na naruszenie art. 189 k.p.c. przez przyjęcie, że mogą dochodzić ochrony swych praw w sprawie o uznanie umowy darowizny za bezskuteczną, podczas gdy postępowanie w tej sprawie było już prawomocnie zakończone oraz że wyrok z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02 rozstrzyga spór, jaki powstał między powodami a pozwaną A. S. W ramach drugiej podstawy podnieśli natomiast zarzut obrazy art. 365 § 1 k.p.c. przez przyjęcie, że przepis ten jest adresowany także do osoby trzeciej, która nie była stroną procesu oraz że wydanie w sprawie z powództwa wierzyciela przeciwko dłużnikowi prawomocnego wyroku zasądającego określoną kwotę, którego podstawę stanowi czynność sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, a tym samym nieważna, jest przeszkodą do żądania stwierdzenia nieważności tej czynności w osobnym procesie, a ponadto przez dokonanie wykładni powołanego przepisu w sposób sprzeczny z podstawowymi zasadami porządku prawnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przystępując do rozważenia podstawy kasacyjnej określonej w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., wypada przypomnieć, że użyte w art. 189 k.p.c. pojęcie interesu prawnego było już przedmiotem wykładni Sądu Najwyższego. Zgodnie z utrwalonym kierunkiem orzecznictwa, o skorzystaniu z formy powództwa o ustalenie przesądza interes prawny powoda w żądaniu ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa. Interes prawny powoda jest przy tym materialnoprawną przesłanką powództwa o ustalenie. Najogólniej można stwierdzić, że interes prawny w rozumieniu art. 189 k.p.c. oznacza potrzebę prawną, wynikającą z sytuacji prawnej, w jakiej powód się znajduje. Chodzi tu oczywiście o interes dotyczący szeroko rozumianych praw i stosunków prawnych. Tak pojmowany interes prawny może wynikać z bezpośredniego

zagrożenia prawa powoda lub zmierzać do zapobieżenia temu zagrożeniu. Interes prawny występuje także wtedy, gdy istnieje niepewność stanu prawnego lub prawa, mająca charakter obiektywny, tzn. zachodząca według rozumnej oceny sytuacji, a nie tylko subiektywnego odczucia powoda. Godzi się jednak podkreślić, że uzależnienie powództwa o ustalenie od interesu prawnego trzeba pojmować elastycznie, z uwzględnieniem celowościowej jego wykładni, konkretnych okoliczności danej sprawy i wreszcie tego, czy w drodze innego powództwa, zwłaszcza powództwa o świadczenie, strona może uzyskać pełną ochronę swoich praw. Pojęcie interesu prawnego powinno być przy tym interpretowane z uwzględnieniem szeroko pojmowanego dostępu do sądów w celu zapewnienia należytej ochrony prawnej. Jeżeli powództwo o ustalenie prawa jest jedynym możliwym środkiem jego ochrony, trzeba przyjąć, że powód ma interes prawny w żądaniu ustalenia (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 1997 r., II CKU 7/97, nie publ., z dnia 4 lutego 1999 r., II CKN 804/98, OSNC 1999, nr 10, poz. 171, z dnia 15 marca 2002 r., II CKN 919/99, Prok. i Pr. – wkł. 2002, nr 11, s. 40, z dnia 27 stycznia 2004 r., II CK 387/02, nie publ., z dnia 30 października 2008 r., II CSK 233/08, nie publ., z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 33/09, nie publ., z dnia 27 stycznia 2011 r., I CSK 237/10, nie publ. i z dnia 9 lutego 2012 r., III CSK 181/11, OSNC 2012, nr 7-8, poz. 101).

Powództwo o ustalenie podlega zasadzie aktualności, zgodnie z którą za podstawę orzeczenia przyjmuje się stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 k.p.c. oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2012 r., II CSK 474/11, nie publ.). Z tej przyczyny interes prawny w żądaniu ustalenia musi występować w chwili orzekania. Rację mają zatem skarżący podnosząc, że – wbrew odmiennej ocenie Sądu Apelacyjnego – w chwili wydania zaskarżonego wyroku nie mogli już dochodzić ochrony swych praw w zainicjowanym przez pozwaną A. S. postępowaniu o uznanie umowy darowizny z dnia 2 marca 2005 r. za bezskuteczną, skoro postępowanie to zostało zakończone prawomocnym wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 8 września 2011 r., uwzględniającym powództwo.

W związku z zarzutem naruszenia art. 365 § 1 k.p.c. przez przyjęcie, że kwestia ważności umowy pożyczki z dnia 7 lutego 2000 r. została już w sposób

wiążący skarżących prawomocnie rozstrzygnięta wyrokiem Sądu Okręgowego z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02, wypada z kolei przypomnieć, że przepis ten reguluje problematykę mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia, czyli problematykę prawomocności materialnej, która aktualizuje się w innym postępowaniu niż to, w którym wydane zostało orzeczenie. Charakteryzuje się przy tym dwoma aspektami. Pierwszy odnosi się do samego faktu istnienia orzeczenia, a drugi przejawia się w jego mocy wiążącej, którą należy oceniać zarówno od strony przedmiotowej, jak i podmiotowej.

Gdy chodzi o granice podmiotowe, to prawomocność materialna co do zasady odnosi się do stron, z tym że w wypadkach przewidzianych w ustawie orzeczenie może wiązać także inne osoby. Przykładami takiej rozszerzonej prawomocności są wyroki wywierające skutek wobec osób trzecich (art. 435, art. 452, art. 458 § 1 k.p.c.), wyroki uchylające uchwały zgromadzenia wspólników spółki z o.o. (art. 254 § 1 k.s.h.), walnego zgromadzenia spółki akcyjnej (art. 427 § 1 k.s.h.) oraz walnego zgromadzenia spółdzielni (art. 42 § 9 ustawy z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze, Dz.U. z 2005 r. Nr 188, poz. 1848 ze zm.). Wszystkie wskazane przykłady, których w systemie prawa jest więcej, łączy to, że moc wiążąca orzeczenia wynika z wyraźnego przepisu ustawy. Zgodnie przyjmuje się ponadto, że prawomocne orzeczenie wiąże następców prawnych stron, a jako przykłady rozszerzonej prawomocności wskazuje również orzeczenia wydane w sprawach, w których dochodzi do podstawienia procesowego, np. art. 58, art. 62 § 1 i art. 63⁴ w związku z art. 58 k.p.c.

Objęcie skutkami prawomocnego orzeczenia stron, które są dysponentami procesu, dzięki czemu mają możliwość wpływania na jego przebieg i na treść rozstrzygnięcia, znajduje swoje aksjologiczne uzasadnienie. Uzasadnienia takiego brakuje natomiast w odniesieniu do osób trzecich, które nie będąc stronami procesu nie mają możliwości obrony swych praw i nie powinny być obciążane konsekwencjami podjętego w nim rozstrzygnięcia. Szerokie obejmowanie osób trzecich skutkami orzeczeń wydanych w postępowaniach prowadzonych bez ich udziału godziłoby w wynikające z art. 45 ust. 1 Konstytucji i art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia

4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) prawo do rzetelnego procesu.

Skarżący mają rację zarzucając, że stanowisko Sądu Apelacyjnego w kwestii związania ich wyrokiem Sądu Okręgowego z dnia 14 czerwca 2007 r., XII C 1668/02, wydanym w sprawie, w której nie byli stronami, nie może być uznane za trafne. Zasadą jest, że związanie rozstrzygnięciem określonej kwestii w innej sprawie, różniącej się przedmiotem, występuje tylko granicach podmiotowych prawomocności, czyli w sprawie, w której występują te same strony lub osoby objęte prawomocnością rozszerzoną na podstawie przepisu szczególnego. W braku tożsamości podmiotowej rozstrzygnięcie określonego zagadnienia przy orzekaniu w jednej sprawie nie wyłącza dopuszczalności jego badania i oceny w innej sprawie. Osoby, które nie były stronami i których nie obejmuje z mocy przepisu szczególnego rozszerzona prawomocność materialna wcześniejszego wyroku, nie są pozbawione możliwości realizowania swego prawa we własnej sprawie, także wtedy, gdy łączy się to z kwestionowaniem oceny wyrażonej w innej sprawie w zakresie przesłanek orzekania (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2010 r., IV CSK 359/09, OSNC 2011, nr 2, poz. 16).

Trafność podniesionego w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia art. 365 § 1 k.p.c. nie oznacza jednak, że wniesiona skarga jest uzasadniona. Uszło uwagi skarżących, że pozwana A. S. uzyskała prawomocny wyrok zasądający od R. K. kwotę 95 000 zł z odsetkami i kosztami procesu, który po zaopatrzeniu go w klauzulę wykonalności stanowi tytuł wykonawczy. Tytułu tego nie mógłby zniweczyć wyrok ustalający nieważność umowy pożyczki z dnia 7 lutego 2000 r., gdyż skutek taki może wyrzucić jedynie wyrok pozbawiający tytuł wykonawczy wykonalności (art. 840 k.p.c.). Wyrok ustalający nieważność umowy pożyczki przy równoczesnym istnieniu tytułu wykonawczego, umożliwiającego pozwanej A. S. zaspokojenie stwierdzonej nim wierzytelności z nieruchomości skarżących, nie wyeliminuje możliwości wszczęcia egzekucji ani nie usunie niepewności stanu prawnego, czego oczekują skarżący. Z tej przyczyny należy przyjąć, że skarżący nie mają interesu prawnego, o którym mowa w art. 189 k.p.c., w żądaniu ustalenia nieważności umowy pożyczki.

Konkludując, trzeba stwierdzić, że zaskarżony wyrok mimo częściowo błędnego uzasadnienia odpowiada prawu.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną i orzekł o kosztach postępowania kasacyjnego zgodnie z art. 98 § 1 i 3 w związku z art. 391 § 1 oraz art. 398²¹ k.p.c. i w związku z § 6 pkt 6 i § 13 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz. U. Nr 163, poz. 1348 ze zm.).